

El Reglament de Calamitats Públiques del novembre de 1936

The Regulation of Public Calamities of November 1936

RESUM

El novembre de l'any 1936 l'Ajuntament de Lleida va crear la Brigada de Calamitats Públiques, una organització dedicada a la defensa de la ciutat en situacions d'emergència extraordinària en un context de guerra civil. L'esmentat escamot estava format per personal de l'administració pública i per treballadors de les principals indústries de la ciutat; donava suport al cos de bombers i estava subjecte a la direcció consistorial a través del Reglament de Calamitats Públiques.

PARAULES CLAU

Brigada, Reglament, Defensa, Ciutat, Guerra Civil.

ABSTRACT

In November 1936, Lleida City Council created the Public Calamity Brigade, an organization dedicated to defending the city in extraordinary emergency situations in the context of the Civil War. This squad was made up of public administration personnel and workers from the city's main industries, provided support to the fire brigade and was subject to the direction of the city council through the Public Calamity Regulations.

KEYWORDS

Brigade, Regulation, Defence, City, Civil War.

Leonard Jové i Vidal
doctor en Història
leonardjovi@gmail.com

El «Reglament de Calamitats Públiques»¹ és un document únic —i inèdit— redactat a l'inici de la Guerra Civil espanyola que organitzava la Brigada de Calamitats Públiques, un nou instrument de protecció que tractava d'involucrar el conjunt de la població lleidatana en la defensa de la ciutat davant els atacs de l'exèrcit feixista. Es va vehicular a través del subcomitè municipal encarregat de la brigada de bombers i implicava alguns serveis municipals i les principals empreses públiques i privades amb seu a Lleida, en un intent de dissenyar una estructura de resistència que abastés la totalitat del municipi i la seva ciutadania. Cal tenir present que els bombardejos de l'aviació enemiga podien fer acte de presència en qualsevol moment i, per tant, era necessari articular mecanismes de protecció per pal·liar tant el nombre de les possibles víctimes com dels danys materials. Així, les autoritats municipals van valer-se de la companyia de bombers de la ciutat, que ja exercia tasques de rescat, salvaments i extinció d'incendis, i van compondre, al seu voltant, nous mecanismes de defensa que implicaven altres sectors de la Lleida del moment. La redacció del Reglament de Calamitats Públiques va anar a càrrec d'Eduard Mias Codina, enginyer municipal i cap dels bombers de Lleida entre els anys 1932 i 1938 i signant de l'esmentat document l'octubre del 1936.

El cos de bombers de Lleida, des del moment de la seva formació l'any 1840, s'havia organitzat sempre a través de reglaments que ordenaven única i exclusivament les funcions que tenia atribuïdes el servei d'extinció d'incendis. Ho trobem amb les ordenacions del 1841, el 1846, el 1863 i del 1923. També ho van fer els posteriors a la Guerra Civil, dels anys 1944 i 1962. Eren normatives que tractaven assumptes com l'estructuració de la jerarquia de comandament i la divisió operativa de la companyia per tal d'aconseguir una millor organització. En relació al personal que composava el cos, especificava el nombre de bombers o el seu caràcter voluntari —els individus del servei d'extinció tenien els seus propis oficis i exercien de bombers només quan se'ls requeria, una característica comuna en la majoria dels cossos de bombers europeus del segle XIX i principis del XX—. Els reglaments també explicitaven el tipus d'oficis i les titulacions demandades que havien de tenir els bombers, que sempre van estar relacionades amb els del món de la construcció —paletes, picapedrers, fusters, llauners o, en el cas dels comandaments, arquitectes i mestres d'obres—. Per últim, els reglaments del cos de bombers de Lleida també feien referència als deures dels individus del cos, la formació que havien de rebre i les retribucions i multes a què estaven subjectes.

El Reglament de Calamitats Públiques, però, va modificar aquesta realitat. Així, les transformacions polítiques, socials i eco-

nòmiques esdevingudes durant els primers anys de la República, no van comportar el desenvolupament de cap nou reglament que substituís l'aprovat l'any 1923 sota la dictadura de Primo de Rivera, un document que substituïa l'obsoleta i llunyana ordenació aprovada pel govern municipal en 1863 i que significava, juntament amb l'increment del finançament i la renovació del material d'extinció, un pas decisiu en la modernització del cos de bombers en el decurs de la segona dècada del segle XX. Aquesta situació, però, va canviar en 1936, un cop iniciada la Guerra Civil. L'octubre d'aquell any, es van esdevenir dos successos de gran importància i que guarden una estreta relació. Per una banda, es va declarar dissolta la companyia de bombers, tot i que el personal havia de seguir exercint les seves funcions «sota els drets i deures de l'actual reglament fins que no estigui reorganitzat el personal de dita companyia».² L'esmentada reorganització va ser molt concisa i va consistir, bàsicament, en establir un horari de treball per als bombers per tal d'assegurar la presència del servei d'extinció d'incendis i salvaments les 24 hores del dia els 365 dies de l'any. Aquesta era una nova realitat que s'esdevenia per primera vegada a la ciutat de Lleida; fins aquell moment, els bombers eren voluntaris que només anaven a treballar quan eren requerits per raons de serveis, pràctiques, etcètera. Es va organitzar també la mobilització d'aquell personal que formava part de la brigada municipal en cas de necessitat, ja fos per cobrir vacants dels bombers o per realitzar tasques de suport «en grans calamitats».³

Per l'altra banda, només sis dies després, es va posar en funcionament una nova ordenació, el «Reglament de Calamitats Públiques», que regulava les intervencions en cas de gran sinistre, tant del cos de bombers com d'aquells altres sectors considerats estratègics dins la ciutat i que seran explicats a continuació. No es feia cap referència al conflicte bèl·lic que s'acabava d'iniciar, però, llegint entre línies, es pot concloure que va ser la raó principal que impulsà el redactat de la nova norma. De fet, l'esmentat reglament va sorgir al mateix temps que es formà la Junta de Defensa Passiva de Lleida, l'organització constituïda el novembre de 1936 per ajudar a protegir la població civil de la ciutat dels atacs de l'aviació feixista —i reformada el juliol del 1937 per, entre d'altres, el cap de bombers de Lleida, l'enginyer Eduard Mias (SAGUÉS 2014: 426-435)—. L'esmentada Junta, per la seva banda, va publicar un conjunt de mesures que havien de seguir els ciutadans en cas d'atac enemic, entre les quals cal destacar la recomanació d'adequar soterranis i baixos com a refugis de protecció o l'apagament de l'enllumenat públic durant la nit. Es va crear, a més, un servei per desenrunar restes d'edificacions i per l'esgotament d'aigües format, principalment, per bombers que havien d'actuar un cop s'aturava el senyal d'alarma per atac enemic (MESTRE *et al.* 2009: 81)

¹ Arxiu Municipal de Lleida (AML), *Reglament del servei d'incendis i calamitats públiques*, any 1936, reg. 2045 (sense foliar). Cf. Annex.

² AML, Comissió de presidència de l'Ajuntament, any 1936, reg. 1812, fol. 96r.

³ AML, Projecte de bases per a l'organització definitiva del servei d'incendis i calamitats públiques, any 1936, reg. 2045 (sense foliar).

La guerra, per tant, va canviar el concepte de reglament i el de seguretat pública. El nou ordenament no només reorganitzava la companyia —de fet, les referències a la disposició del cos són escasses—, sinó que la situava en el centre d'una estructura integral de protecció de la ciutat.

Així, per tal de dotar el «Reglament de Calamitats Públiques» d'una capacitat organitzativa suficient per abastir el conjunt de les organitzacions que n'havien de formar part, es va dividir en diversos apartats. Són els següents:

- a) En el bloc «Normes generals», l'article primer indicava que el reglament havia de prestar servei a situacions d'emergència extraordinàries que superessin les capacitats de resolució de les estructures locals. Els articles tercer i quart explicaven l'organització de la Brigada, el seu funcionament i la jerarquia de comanaments. En el cinquè, s'assenyalava el personal que havia de prendre part en la formació de les brigades, que eren el cos mèdic municipal, el brigada de la Guàrdia Urbana, tot el personal de bombers i els treballadors d'obres, tallers, jardineria i ronda, menors de 45 anys. Pel que fa a l'article sisè, aquest indicava que les indústries establertes a la ciutat havien d'organitzar seccions d'intervenció independents, i les elèctriques, equips de reparació urgent. El setè i el vuitè feien referència al desenvolupament de les mateixes tasques però referint-se al personal del canal d'Aragó i Catalunya i la brigada de la Creu Roja, respectivament.
- b) En el bloc «Organització de serveis», els articles novè, desè i onzè marcaven la divisió de la ciutat en zones independents d'actuació, tant per part de les brigades com de les seccions de les grans indústries. Aquestes eren la Companyia de ferrocarrils del Nord d'Espanya, la Transpirinenca de l'Estat, la Recs i Forces de l'Ebre, la Cros S.A., la Generalitat, la Cooperativa del fluid elèctric de Catalunya i el personal de sequiers. En el dotzè, es procurava l'habilitació de dependències de reunió per als caps de secció, colla i indústries, i en el tretzè, s'establí la divisió de la ciutat en quatre zones i la industrial en sis, així com el personal adscrit a cadascuna i el material que resultava necessari.
- c) Els darrers cinc articles, del tretzè al dissetè, detallaven l'equip personal d'intervenció, entre el qual destaca una careta protectora de gasos —un utensili que es va afegir pensant en la confrontació bèl·lica. De fet, l'Ajuntament va preparar cursos sobre els efectes dels gasos asfixiants i la utilització de cassetes (SAGUÉS 2003 : 365).
- d) També es delimitava l'edat d'admissió a la Brigada de calamitats públiques, el jornal a guanyar i, per últim, el termini de formalització i organització d'aquest servei, que finalitzava el dotze de novembre del 1936.

El reglament de calamitats públiques no regulava exclusivament el servei d'extinció d'incendis; era una ordenació «de ciutat» creada per auxiliar una societat que podia resultar —i, malauradament, així va ser— greument damnificada per la Guerra Civil. Dissortadament, existeix una manca total d'informació respecte si aquest reglament va ser d'utilitat per a la ciutat, és a dir, si es van portar a terme les corresponents maniobres de defensa que s'exposaven en el document, principalment i sobretot durant els bombardejos de l'aviació feixista sobre Lleida. L'única notícia que es coneix en relació a aquest assumpte prové d'una entrevista que el senyor Josep Varela va realitzar a Eduard Mias Navés, fill de d'Eduard Mias Codina, on l'entrevistat explicava que la nit del 2 de novembre del 1937, dia dels bombardejos del Liceu escolar, el seu pare va estar fora atenent ferits i organitzant tasques de reparació i ordenació de la ciutat. I amb ell, segurament, la resta de bombers del servei d'extinció d'incendis i salvaments de Lleida i el personal de la brigada de calamitats públiques. (fig 1)

Fig. 1. El carrer Major després del bombardeig del 2 de novembre del 1937. Fotografia d'Agustí Centelles (BARRULL *et al.* 2003: 146).

No es té constància de cap altra notícia al respecte, si bé és cert que l'estudi tant del Reglament de Calamitats Públiques com de la pròpia companyia de bombers durant la Guerra Civil és particularment difícil a conseqüència de la manca d'informació causada per la desaparició de les actes de l'Ajuntament corresponents a l'any 1937. A banda d'aquesta mancança informativa, les notícies que fan referència al cos durant el 1936, 1938 i 1939 són també força escasses. Cal tenir present que els bombardejos dels darrers dies de març i l'entrada de l'exèrcit feixista a pri-

mers d'abril del 1938 van deixar la ciutat en un estat deplorable (SAGUÉS 2014: 27-36), la companyia de bombers desaparegué i, en conseqüència, sense cap possibilitat de portar a terme l'execució del Reglament. Tant és així que pocs dies després del xoc entre republicans i feixistes, en una acta del nou Ajuntament franquista del dia 12 d'abril del 1938, es van iniciar els tràmits per a la formació d'un nou servei d'extinció d'incendis.

*Por las circunstancias excepcionales en que se halla la ciudad, ausentes la mayor parte de sus vecinos, esta alcaldía, para poder sofocar los incendios ocasionados por el fuego enemigo, se ha visto en la necesidad de designar nuevo personal con que formar un equipo de extinción de incendios.*⁴

La diligència en crear una nova companyia de bombers — formada, segurament, pels mateixos soldats de l'exèrcit colpista — era conseqüència de la necessitat, com s'esmenta en el text anterior, d'extingir els incendis que provocaven els atacs de l'exèrcit republicà, situat a la part esquerra del Segre. Lleida estava partida; el riu es va convertir en la línia divisòria que separava els dos exèrcits i la ciutat va esdevenir línia de front durant nou interminables mesos. No es té constància de la formació d'una altra companyia en la zona republicana, però és molt probable que es destinessin alguns recursos a sufocar els incendis que s'hi desfermaven, en aquest cas, pels atacs de les forces franquistes.

Acabada la guerra, Lleida era una ciutat devastada que requeria d'una reconstrucció pràcticament completa. Va ser necessari l'enderrocament dels nombrosos edificis malmesos i la retirada de la gran quantitat de runa que cobria carrers i places, alhora que es reparaven els serveis d'electricitat, aigua, clavegueram o telèfon, arrasats durant la batalla. Com s'anunciava en les actes de l'Ajuntament: «El estado deplorable en que se encuentran algu-

nos servicios municipales».⁵ També la companyia de bombers va haver de ser restablerta, puix que aquella sorgida de forma improvisada, encara en ple conflicte, amb les tropes republicanes emplaçades a l'altre costat del Segre, no devia acomplir els mínims que es podien esperar d'un servei d'extinció d'incendis.

Així, les noves autoritats de postguerra van tractar de reestructurar la companyia de bombers a partir de la recuperació dels treballadors municipals — alguns dels quals es van veure afectats per diferents tipus de depuracions impulsades pel nou Règim — i la compra de nou material que reemplaçés el malmès durant el conflicte. El pressupost va haver de ser el més ajustat possible, atès que la manca de recursos en el consistori era absoluta i perquè, a més, durant els anys de postguerra, la majoria de població de Lleida va estar greument trasbalsada per profunds problemes econòmics (SAGUÉS 2001: 711). La ciutadania local patia fam i misèria, les malalties s'estenien arreu de la ciutat, i l'habitatge, en bona part destruït a causa de bombardejos i batalles, es va convertir en un bé molt escàs.⁶ La despesa econòmica en la reorganització del cos, a més, devia de resultar considerable si es té en compte que el material pertanyent al servei d'extinció, sobretot pel que fa als vehicles, havia desaparegut o s'havia destruït «durante la dominación roja» (LLADONOSA 1991: 94-98).

Per últim, un cop el servei d'extinció d'incendis va haver contractat el personal necessari i iniciat les adquisicions de material, es va redactar un nou reglament, promulgat l'any 1944, que va significar la culminació de la reestructuració del servei d'extinció d'incendis de Lleida després del conflicte bèl·lic. I es va impulsar amb la mateixa estructura que havia articulat el cos des dels seus orígens i que ja res tenia a veure amb l'Ordenació de Calamitats Públiques que havia defensat la ciutat durant la Guerra Civil.

ANNEX. REGLAMENT DE LA BRIGADA DE CALAMITATS PÚBLIQUES⁷

Normes Generals

Article 1r. – Per tot allò en què resultin insuficients els mitjans normals de què disposin les diverses dependències municipals per a desenrotllar el seu comès en el cas de sinistres que gran intensitat i extensió, per causa d'incendis, inundacions, terratrèmols, etc., actuarà la brigada dita de Calamitats Públiques que es formarà a base de l'organització que es detalla en aquest Reglament.

Article 2n. – El govern de la Brigada de Calamitats Públiques quedarà subjecte al Subcomitè Municipal encarregat de la Brigada de Bombers sota la presidència del delegat del Municipi.

Article 3r. – La direcció tècnica correspondrà al cap de la brigada de bombers amb les mateixes atribucions que les consignades en el Reglament d'aquella Brigada.

⁴ AML, *Actes de la Comissió Gestora de l'Ajuntament de Lleida*, any 1938, reg. 1813, fol. 3r.

⁵ AML, *Llibre d'actes del Ple*, anys 1940-1943, reg. 1815, fol. 36v.

⁶ AML, *Actes de la Comissió Municipal Permanent*, anys 1939-1940, sense reg., fol. 43r.

⁷ En la transcripció del document hem actualitzat tant l'ortografia com la gramàtica d'acord amb la norma actual.

Article 4t. – Es constituirà un Junta de Dependències municipals afectades per l'organització que actuarà de Comitè de personal i assessora de la Direcció tècnica, la que es reunirà solament en els casos en què tingui d'actuar la Brigada. Actuarà de Secretari el cap de la Brigada de Salubritat o Ronda i llurs funcions seran les consignades per aquest organisme en la Brigada de Bombers.

Article 5è. – Es formarà la Brigada de Calamitats Públiques amb el personal que es designi de les brigades municipals següents:

- 1.- Cos mèdic municipal.
- 2.- Brigada de Guàrdia Urbana.
- 3.- La Brigada de Bombers (tot el personal)
- 4.- Els individus de les brigades d'obres, tallers, jardineria i ronda especialment designats i que tinguin menys de 45 anys.

Article 6è. – Les grans indústries establertes a la ciutat organitzaran seccions independents que actuaran en la zona pròpia de la seva demarcació, i la intervenció de la brigada municipal sols serà en aquells casos que el sinistre produït posi en perill la ciutat. Les companyies elèctriques que explotin serveis en la ciutat, organitzaran, a més, equips de personal per a la reparació urgent de les avaries que es puguin produir en la xarxa de distribució i en les línies generals de conducció.

Article 7è. – El personal de la junta de sequiatge Canal d'Aragó i Catalunya i llurs sindicats d'Urgell que reuneixi les condicions fixades en aquest reglament i tingui la residència en la ciutat, quedarà mobilitzat i a les ordres del Cap de la Brigada.

Article 8è. – La brigada de la Creu Roja local actuarà d'acord amb la Direcció de la Brigada de Calamitats públiques.

ORGANITZACIÓ DE SERVEIS:

Article 9è. – La ciutat es dividirà en zones al servei en cadascuna de les quals hi haurà una brigada que actuarà pels seus propis medis, quedant a discreció del Cap al reforçar els elements que disposi segons les circumstàncies i mitjans que concorrin.

Article 10º. – Les zones seran les següents:

- 1a- La determinada pels carrers Peixateria, Turull, Costa Magdalena, Salmerón, Prat de la Riba, Ctra. Pont de Suert, línies f. c. Nord i riu Segre fins a la plaça Macià.
- 2a- La determinada per la plaça Macià, Av. Blondel, Alcalde Mestre, Caldereries, Palma, Tallada, Llengua de Serp, Canyeret i Turull.
- 3a- Av. Blondel, Catalunya, Alcalde Costa, Ctra. Saragossa, Escorxador, Canonge Brugulat, Montcada, Dr. Robert, Palma i Alcalde Mestre.
- 4a- Dr. Robert, Ballester, Canonge Brugulat, Bisbe Messeguer, Ronda fins a Cra. Pont de Suert a trobar la perllongació de S. Martí, Tallada i Palma fins a Dr. Robert.

Article 10è. – Les zones pròpies de les grans indústries seran:

- 1a- La Companyia del Nord d'Espanya: Estació f. c. i classificació amb la zona de la ciutat compresa entre les línies fèrries i el riu Segre.
- 2a- Transpirinencs de l'Estat: Des del canal de Seròs, Ctra. de Barcelona i el riu Segre fins a Granyena.
- 3a- Recs i Forces de l'Ebre S.A.: la zona dels terrenys compresa entre el canal de Seròs i el riu Segre des de la presa fins a la Femosa.
- 4a- Cros S.A.: barriada de la fàbrica i Bordeta fins Femosa i canal de Seròs.
- 5a- Generalitat: Hospital i terrenys compresos entre la part posterior Camp d'Esports ferrocarril Saragossa carretera Pont de Suert, Ronda entre carretera a Pont de Suert i Osca.
- 6a- Cooperativa de Fluid Elèctric de Catalunya S.A.: equip destacat de protecció, conducció d'aigües a la ciutat.
- 7a- Personal de sequiers.

Article 11è. – En cada zona s'habilitarà un local en les dependències següents:

- 1a- Baixos de l'Audiència Vella.
- 2a- Peixateria.
- 3a- Baixos del Museu Morera.
- 4a- Mercat del Pla.
- 1a – I – Estació de classificació.
- 2a – I – Estació de Transpirinencia.
- 3a – I – Presa del canal de Seròs i Campament Fontanet.
- 4a – I – Fàbrica Cros.
- 5a – I – Hospital Intercomarcal.
- 6a – I – Estació depuradora d'aigües.
- 7a – Casa de l'aigua.

Reserva: Parc central - Residència de Bombers.

Article 12è. – En cada local, donada l'ordre de concentració, es reunirà el personal assignat, el qual com a mínim estarà compost de:

- 4 zones de Ciutat.
- Personal:
 - 1 cap de secció (total 4)
 - 2 caps de colla (total 4)
 - 20 individus (total 80)
- Material:
 - 1 camioneta (total 4)
 - 2 ciclistes (total 8)
 - 6 zones industrials
- Personal:
 - 1 cap de secció (total 6)
 - 3 caps de colla (total 18)
 - 30 individus (total 180)
- Material:
 - 1 camioneta (total 6)

1 moto-bomba centrífuga sobre xassís camió (total 6)

2 motocicletes (total 12)

1 ciclista (total 6)

Conducció aigües terme:

Personal:

1 cap de secció (total 1)

3 caps de colla (total 3)

30 individus (total 30)

Material:

2 camionetes (total 2)

2 motos (total 2)

3 ciclistes (total 3)

Parc central

Personal:

Brigada de bombers complerta

Laboratori municipal

Material:

Automòbils 3

Camionetes 2

Motos 2

Article 13è. – L'equip individual del personal consistirà en un parell de botes impermeabilitzades, vestuari impermeabilitzat i rentable, careta protectora de gasos i gorra impermeabilitzada i dos parells de guants de goma.

Article 14è. – La direcció de la brigada cuidarà de la distribució del personal i de posar-se en relació amb les direccions i comitès d'obres de les grans indústries per a l'organització del servei i distribució del material no especificat.

Article 15è. – El personal adscrit a la Brigada de Calamitats Públiques, a excepció dels caps, tindrà menys de 45 anys i estarà en la plenitud de les seves facultats físiques.

Article 16è. – En actes de servei tot el personal gaudirà de doble jornal del que tingui assignat en llur empleu⁸ ordinari tant pel que fa referència al personal municipal com el de les grans indústries.

Article 17è. – En un temps màxim de 30 dies l'Ajuntament i les grans indústries locals tindran organitzat aquest servei, tant pel que fa referència a personal, equip individual, com material mínim assignat, del compliment del qual es donarà compte al Delegat Municipal perquè aquest ordeni al cap de la Brigada Municipal llur inspecció i ordenació.

Lleida, 12 d'octubre de 1936.

El secretari de la Ponència

[E. Mias]

BIBLIOGRAFIA

BARRULL *et al.* (2003): Jaume Barrull, Antonieta Jarne, Conxita Mir, *Història de Lleida. Vol. VIII (De la Restauració al Franquisme)*, Lleida, Pagès.

LLADONOSA (1991): Josep Lladonosa, *Història de Lleida*, vol. 5, Lleida, Dilagro.

MESTRE *et al.* (2009): Jordi Mestre, Joan Rovira, Marc Ferrer, Carles Savalls, Olga Lanau, *Bombers de Catalunya. Història i present*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.

SAGUÉS (2001): Joan Sagués, *Lleida en la Guerra Civil Espanyola (1936-1939)* (tesi doctoral), Lleida, Universitat de Lleida. En línia: <http://hdl.handle.net/10803/8221>.

SAGUÉS (2003): Joan Sagués, *Una ciutat en guerra. Lleida en la Guerra Civil Espanyola (1936-1939)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

SAGUÉS (2014): Joan Sagués, *La Lleida vençuda i ocupada del 1938. Una ferida de guerra va dividir la ciutat durant 9 mesos*, Lleida, Pagès.

⁸ A l'original es llegeix *empelu*, error tipogràfic que hem esmenat. D'altra banda, *empleu* és un castellanisme (la forma catalana corresponent en català és *ocupació*), però l'hem mantingut per tal de respectar l'ús lingüístic de l'època.